

خدمات راهنمایی و مشاوره را چگونه احیا سازیم

طیبه زندی پور

دانشگاه الزهرا

چکیده: این مقاله بر آن است تا خواننده را با سابقه، اهداف، ماهیت، چرایی و چگونگی خدمات راهنمایی و مشاوره آشنا سازد. لذا، ابتدا مروری مختصر بر تاریخچه این علم و وضعیت گذشته و حال آن در ایران خواهد داشت و سپس با ارائه تعاریفی گزیده از اهداف این خدمات، به چگونگی احیای آنها در جامعه ما می پردازد. در پایان با اشاره به یک مورد تحقیق نتیجه می گیرد که بازسازی مفید این رشته خدماتی تنها به کمک پژوهش مستمر در نیازمندیهای گوناگون محصلین، طرح ریزی برنامه های آموزشی خلاق برای پاسخگویی به این نیازها، اجرای آزمایشی، ارزشیابی، اصلاح و توسعه این برنامه ها عملی خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

مقدمه:

توجه به نیازمندیهای زمان و مکان تشکل و گسترش می یابد، و از این رو همیشه چیزی متفاوت خواهد بود. به عبارت دیگر، چون از يك مفهوم در حال رشد و دگرگونی صحبت می کنیم، هر کوششی جهت مشخص نمودن ماهیت، محدوده و روش آن ممکن است محکوم به شکست باشد. با این همه، در بین عقاید بسیاری که در مورد ماهیت مشاوره وجود دارد، چند نکته را می توان عنوان نمود که کم و بیش در بین صاحب نظران مقبولیت دارد. از جمله این که:

راهنمایی و مشاوره به مفهوم امروزی آن، در قالب يك نظام علمی متشکل، حرفه ای است شکوفا و در حال رشد که به ویژه در ایران مراحل نوجوانی و کسب هویت خویش را می گذراند و می کوشد تا جایگاه واقعی خویش را باز یابد. از این جهت، در پاسخ به پرسش « راهنمایی و مشاوره چیست؟ » از مفهومی ثابت و ساکن که دقیقاً قابل تعریف و توضیح باشد نمی توان دفاع کرد. چه این پدیده با

زمینه وجود دارد که خود مقاله و هدفی جداگانه را طلب می کند. به عنوان مثال در تاکید بر اهمیت مشورت به پیغمبر اکرم (ص) وحی میشود که « و مشاورهم فی الامر»^۳ (در امور مشورت کن) و یا رسول اکرم (ص) خود می فرمایند: « لا عبادت کالتفکر لا مظاهره اوثق من المشاوره» (هیچ عبادتی چون تفکر نیست و هیچ پشتیبانی مطمئن تر از مشورت نیست). نیز حضرت علی (ع) می فرمایند: «من استبد برأیه هلك و من شاور الرجال شارکها فی عقولها»^۴ (کسی که در رأی خویش مستبد باشد خود را به هلاکت انداخته است و کسی که با دیگران مشورت کند با عقل آنها شریک شده است).

گذشته از جنبه مذهبی امر و اینکه رسالت دینی امر به معروف و نهی از منکر وظیفه هر مسلمان متعهدی است، راهنمایی به معنای عام در فرهنگ و نظام تربیتی جامعه ایران از دیر باز وجود داشته است. چنانکه از دیدگاه ابن سینا « آموزش و پرورش باید فرد را در جهت ایمان، اخلاق نیکو، تندرستی، سواد، هنر و پیشه هدایت کند». و به نظر خواجه نصیرالدین طوسی، «معلم در جریان تعلیم و تربیت باید استعداد های دانش آموزان را شناسایی کند و تدریس خود را بر اساس استعدادها، میزان آمادگی دانش آموزان و رعایت تفاوت های فردی بنا نهد تا نتایج مثبتی بار آورد»^۵ همین مختصر نشان می دهد که راهنمایی شغلی که اولین سنگ بنا و زیر ساز خدمات راهنمایی است، همچنین توجه به تفاوت های فردی که از اصول اولیه خدمات راهنمایی و مشاوره است، از گذشته های بسیار دور در

مشاوره نوعی آموزش است، مشاوره، حل مسئله است، و بلکین^۱ می افزاید:

مشاوره يك فلسفه است.

مشاوره يك رویه است.

مشاوره يك شیوه زندگی است.

مشاوره يك تعهد است.

مشاوره يك فعالیت است.

مشاوره يك جهان بینی است.

مشاوره احترام به مراجع و اذعان بدون قید و شرط

آزادی اوست

سابقه تاریخی:

راهنمایی، که در لغت به معنی هدایت کردن، ارشاد کردن، رهبری کردن، به جلو راندن، ترتیب دادن و غیره آمده است، به مفهوم کلی و عام همزمان با خلقت انسان وجود داشته است. چه خالق هستی با بعثت پیامبران همواره بشر را در طریقت کمال و سعادت رهنمون شده است. چنانکه در قرآن مجید از زبان حضرت موسی (ع) در پاسخ به فرعون که می پرسد خدای شما کیست آمده است، «رینا الذی اعطی کل شیء خلقه ثم هدی»^۲ (خدای ما آن کسی است که به هر موجودی نعمت وجود بخشید و سپس به راه کمالش هدایت فرمود. بنابراین مذاهب اولین منادی راهنمایی و ارشاد بوده اند و از این رهگذر نقش مهمی را در هدایت و فلاح بشر ایفا کرده اند، می کنند و خواهند کرد. در مکتب اسلام هدایت و ارشاد از جایگاه خاصی برخوردار است و به قدری آیات و احادیث و دستورات العمل در این

۱- Belkin

۵- منبع شماره ۷، صفحات ۲ و ۳

۴- نهج البلاغه

۳- آل عمران، آیه ۱۵۹

۲- طه، آیه ۵۰

ایران مد نظر بوده است.

اما تاریخچه راهنمایی به مفهوم اخص و به صورت علمی و مدون امروزی آن ریشه در فرهنگ آمریکا دارد. دهه ای که با صراحت بیشتر نشانگر تولد جنبش راهنمایی است، آخرین دهه قرن نوزدهم است. در این عصر آمریکا با تحولات سریعی از جمله بنای ساختمانهای عظیم، ابداعات تکنولوژی، افزایش تعداد مهاجرین اروپایی و روستاهای آمریکا به شهر روبروست. علاوه بر رشد صنعت، تخصص، شهر گرایی، رفاه طلبی و مادگیری مسایلی چون تغییر نقش زنان، نیاز افزایشنده به آموزش و پرورش و افزایش ارقام ثبت نام در آموزشگاهها، گسترش برنامه های درسی، تمایل به آموزش مفید و پیدایش تئوریهای جدید تعلیم و تربیت از جمله تغییر و تحولاتی است که نیاز به خدمات راهنمایی را تشدید می کند. به این فهرست می توان تغییرات اجتماعی به ظاهر جزئی دیگر از جمله بیکاری شدید، شرایط نامطلوب کشور، اعتصابها و نارضایتی مردم را افزود.

اولین برنامه راهنمایی حرفه ای را جورج مریل^۱ در ۱۸۹۵ در مدرسه هنرهای مکانیکی شهر سان فرانسیسکو تأسیس کرد. در همان زمان فرانک پارسونز^۲ شروع به ارائه مشاوره شغلی به جوانان محروم نمود. کار پارسونز که در ۱۹۰۸ منجر به گشایش يك دفتر کاریابی در بوستون، شد. مهمترین نقش را در تأسیس جنبش راهنمایی ایفا کرد. انگیزه و هدف پارسونز را از این کار، که نمایانگر افکار انسان

دوستانه او بود، می توان در اندیشه او راجع به «زندگی مفید و شاد» جستجو کرد. او معتقد بود که مشاوره شغلی نه تنها منجر به تکامل فردی بیشتر خواهد شد، بلکه افرادی که با مشاغلشان تناسب بیشتری دارند در ایجاد يك نظام صنعتی کارآمد و انسانی مؤثرتر خواهند بود. به عبارت دیگر راهنمایی شغلی اگر هوشمندانه به کار رود، نه تنها به جوانانی که طالب مشورتند کمک خواهد کرد بلکه موجب اصلاح اجتماعی هم خواهد شد. این که اندیشه و هدف پارسونز را مسلك ترقی خواهی یا پیشرفت گرایی^۳ بنامیم، چنانکه کرمین^۴ می نامد، یا آن طور که بری و ولف^۵ معتقدند مکتب بشر دوستی یا انسان گرایی^۶ تلقی کنیم، در نتیجه تفاوتی حاصل نخواهد شد. چه هر دو مکتب بر این عقیده اند که مهمترین چیز فرد است، زندگی انسان دارای شأن و ارزشی ذاتی- مسلم و تغییر ناپذیر است و اجتماع فی تواند جدا از افرادی که آن را تشکیل می دهند مفروض باشد. يك جامعه سالم و غنی از افراد سالم و پربرکت تشکیل شده و يك جامعه مریض و در حال مرگ از افراد تکامل نیافته و بی حاصل ترکیب یافته است. در این جو فلسفی و این نگرش مثبت نسبت به فرد است که جنبش راهنمایی ظهور می کند و در نقاط مختلف کشور آمریکا جلوه های مختلفی به خود می گیرد. مثلا در میشیگان جسی دیویس^۷ اولین برنامه راهنمایی در مدارس را در سطحی وسیع سازمان می- دهد. کتاب مهم پارسونز، «انتخاب يك حرفه»^۸ به

۱- George Merrill

۲- Frank Parsons

۳- Progressivism

۴- Cremin

۵- Barry & Wolf

۶- Humanitarianism

۷- Jesse B. Davis

۸- Choosing a Vocation

تاریخچه و مسائل نظام راهنمایی و مشاوره در ایران

در ایران، در کنفرانسهای فرهنگی سال ۱۳۳۷ که در مشهد و آبادان تشکیل شد، ایجاد برنامه راهنمایی در آموزش و پرورش «به منظور کمک به دانش آموزان در انتخاب رشته تحصیلی و اشتغال آتی آنان ضروری شناخته شد. لذا، مرکز راهنمایی دانش آموزان در اداره کل تعلیمات متوسطه به وجود آمد و اجرای تست و تشکیل پرونده تحصیلی در چندین مدرسه به طور آزمایشی آغاز شد. به دنبال آن در سال ۱۳۳۸ عده ای از کارشناسان وزارت آموزش و پرورش در جهت تحصیل و تحقیق در مسایل راهنمایی به خارج از کشور اعزام شدند و بدین وسیله مقدمات گشایش دفتر برنامه ریزی راهنمایی تحصیلی و اجرای برنامه راهنمایی در ایران فراهم شد.

در سال ۱۳۴۶ وزارت آموزش و پرورش از دانشکده های علوم تربیتی دانشگاهها و مدارس عالی تقاضای تربیت مشاور تحصیلی کرد. در بهمن ۱۳۴۷ دفتر کل آموزش راهنمایی تأسیس شد و با تدوین کتابهای جدید و تربیت معلم برای دوره تحصیلی راهنمایی، که با تغییر نظام آموزشی قدیم از دو دوره شش ساله دبستان و شش ساله دبیرستان به یک دوره پنج ساله دبستان، یک دوره سه ساله راهنمایی و یک دوره چهار ساله دبیرستان به وجود آمده بود، سرانجام در مهرماه ۱۳۵۰ مدارس راهنمایی کار خود را رسماً شروع کردند.

عنوان اولین کتاب درسی راهنمایی، در سال ۱۹۰۹ انتشار می یابد. اولین رساله دکترا در زمینه راهنمایی در ۱۹۱۴ در دانشگاه کلمبیا پذیرفته می شود. بعضی از دبیرستانها به آگاهی دادن و مشورت کردن با دانش آموزان خود در زمینه زندگی شغلی و تحصیلات آینده آنان می پردازند و برخی از مدیران مدارس به عنوان مشاور راهنما دانش آموزان را در زمینه مشکلاتشان یاری می کنند. پاره ای از مدارس دروس ویژه ای در مورد مشاغل و حرف ارائه می دهند و به برنامه درسی رشته علوم اجتماعی واحدی در مورد مشاغل می افزایند. دکتر ویلیام هیل^۱ اولین کلینیک راهنمایی کودک را در ۱۹۰۹ در شیکاگو سازمان می دهد و کمیته بهداشت روانی نیز در همان سال تأسیس می شود. انجمن ملی راهنمایی حرفه ای (NVGA)^۲ در ۱۹۱۳ بنیان می شود و حول و حوش جنگ جهانی اول در برنامه تربیت معلم دانشگاه هاروارد درس راهنمایی حرفه ای گنجانده می شود. در تمام این موارد و رویدادها دو بینش مهم به چشم می خورد: ۱- راهنمایی و مشاوره به گونه ای که امروز آن را می شناسیم، از نهضت راهنمایی حرفه ای نشأت گرفته که خود ناشی از تغییر و تحولات اجتماعی و جمعیت شناسی فرهنگ آمریکاست؛ ۲- زیر بنای فلسفی تمامی این اعمال و رویه ها، مشخصه آغاز این قرن یعنی اعتقاد به فرد، روحیه انسان گرایانه و رابطه جدا نشدنی فرد از اجتماع است.

۱. William H. Hill

۲. The National Vocational

کمیته‌های جنبی موسسات دیگر جامعه، عدم همکاری افراد و موسسات ذی ربط؛ مواجه بودن مشاوران با مشکلات علمی و فنی به هنگام انجام وظیفه؛ نیاز آنان به راهنمایی و ارشاد و مع الوصف عدم کلاسهای آموزشی ضمن خدمت، دوره های باز آموزی، مجلات علمی یا سایر امکانات و سرانجام فقدان يك سیستم ارزشیابی صحیح، مناسب و مستمر از فعالیتهای مشاوران و در نتیجه عدم اثبات کارآیی منجر به شکست و تعطیل قهری این برنامه شد.

شکی نیست که تعطیل الزامی و شکست قبلی این برنامه به علل فوق الذکر به هیچ عنوان نمی توانست حاکی از عدم نیاز جامعه به این خدمات و یا بی ثمر بودن این حرفه باشد. لذا، با مساعی متخصصان داخلی این رشته، شورای عالی انقلاب فرهنگی مصمم به بازگشایی این رشته تحصیلی در دانشگاهها و حمایت از این برنامه بر مبنای يك پی ریزی علمی نوین، مبتنی بر نیاز و اصلاح معایب گذشته شد. بر این اساس معدودی از دانشگاهها در سال تحصیلی ۸-۱۳۶۷ برطبق ضوابط معین برای دوره کارشناسی اقدام به پذیرش دانشجو کردند. نیز متخصصین این رشته به برنامه ریزی درسی دوره کارشناسی ارشد پرداختند تا با تأیید الهی بتوانند از این طریق گامی در جهت بقای این

برنامه راهنمایی و مشاوره در مدارس تا سال ۱۳۵۸ ادامه یافت اما بنا بر عللی متوقف شد. به نظر می رسد که مسائل زیر از جمله موجبات عدم توفیق این برنامه در گذشته باشد: خوب شناخته نشدن نیاز؛ عینی نبودن هدفها و نقش مشاور؛ پیاده کردن برنامه بدون مطالعه و ارزشیابی کافی؛ بنا نشدن برنامه بر اساس اصول و ضوابط يك حرفه^۱؛ ناشناخته ماندن هدفها و ضرورت برنامه برای دانش آموزان، معلمان، مربیان، والدین، مسئولان آموزش و پرورش و مردم؛ نارسایی و ناهماهنگی برنامه های تربیت مشاور در دانشگاهها؛ کمبود هیئت علمی متخصص و مجرب؛ ضعف محتوای علمی برنامه ها و تکراری بودن مطالب؛ استفاده از ترجمه صرف متون خارجی؛ عدم استفاده از متون تربیتی ایرانی- اسلامی و تحقیق؛ اخذ الگوی برنامه از فرهنگ بیگانه و در نتیجه عدم همخوانی بسیاری از مسایل با عوامل فرهنگی و اجتماعی جامعه، نامناسب بودن شیوه های گزینش دانشجو و کمبود نیروی انسانی ماهر، چنانکه در سال ۱۳۵۷ در قبال هر هزار دانش آموز يك مشاور وجود داشت. نیز متصف نبودن اکثر مشاوران به اخلاق مشاوره ای و عدم تجربه علمی و عملی کافی آنان؛ نبودن امکانات کافی و منابع حمایتی از قبیل

(۱) Garth Sorenson استاد دانشگاه کالیفرنیا در لوس آنجلس نتیجه می گیرد که يك کار حرفه ای باید از سه ویژگی زیر برخوردار باشد:

الف) خدمتی اجتماعی- مشخص، ضروری و منحصر به فرد باشد که توسط دیگران انجام نگیرد.

ب) مبتنی بر دانشی باشد که در دسترس عام نیست.

ج) با مفاهیم مجرد، اصول و قوانین ذهنی بیش از کارهای یدی سروکار داشته باشد. [البته منظور این نیست که در يك کار حرفه ای مهارتهای مثلا حرکتی یا اجتماعی لازم نیست بلکه يك کار حرفه ای اصولا به کار برد دانش انتزاعی ارتباط می یابد، یعنی در حل مسایل نیازمند مهارتهایی است که مقدماتا ماهیت هوشمندانه و ذهنی دارند]

تکامل، بالاخص از جنگ جهانی اول به بعد، عواملی چون نهضت تعلیم و تربیت پیشرو^۱ جنبش بهداشت روانی^۲، یافته‌های روان‌شناسی آزمایشگاهی^۳ و عکس‌العمل نسبت به آنها و ابداع و گسترش ابزارهای روان‌سنجی^۴ تأثیری بسزا داشتند. مروری بر چند تعریف از راهنمایی و مشاوره این تغییر و تکامل را مشخص می‌سازد.

حرفه، به منظور ارائه خدمات آموزشی ارزنده تر به محصلین این کشور و ان شاءالله اقشار دیگر جامعه برداشته باشند. اما این که آیا این مساعی به تنهایی موجب احیای خدمات راهنمایی و مشاوره متمرکشم خواهد شد یا خیر، سخنی است که در نتیجه بدان خواهیم پرداخت.

اهداف و ماهیت خدمات راهنمایی و مشاوره

در مورد اهداف و ماهیت خدمات راهنمایی باید دانست که جنبش راهنمایی از آغاز آن (که تقریباً نود سال قبل است) تغییرات اساسی زیادی کرده است. دیگر راهنمایی صرفاً راهنمایی شغلی-تحصیلی نیست. اصطلاح راهنمایی به همتای آن «مشاوره» ملحق شده و این یک بسط و تکامل تدریجی و طبیعی بوده است. چه، کارشناسان راهنمایی شغلی متوجه شدند که آنچه آنها انجام می‌دهند، بیش از صرفاً ارائه راهنمایی-توصیه یا صوابدید و آگاهی شغلی دادن است. در واقع آنها به افراد کمک می‌کردند تا مشکلات زندگیشان را که گاهی هم پیچیده و عمیق بود، برطرف سازند. و طرز عمل و برخورد آنان با این مشکلات به شیوه‌ای متفاوت از روان‌درمانی بود. از این جهت، تأکید منحصر و محدود بر نیازها و رغبت‌های شغلی به تأکید بر سازگاری انسان، که مستلزم مهارت‌هایی بیش از دادن اطلاعات صرف بود، گسترش یافت. و در مسیر این

گزیده تعاریف راهنمایی

راهنمایی در مدارس جدید به این مفهوم که تعلیم و تربیت یک فرایند فردی است کمک می‌کند. راهنمایی مجموعه خدماتی را ارائه می‌دهد که شامل آشنایی بامحیط، سیاهه شخصی، اطلاعات تحصیلی و شغلی، مشاوره، جایگزینی و پیگیری است^۵

راهنمایی مجموعه‌ای از خدمات تخصصی سازمان یافته و جزء لاینفک محیط مدرسه است که به منظور تعالی رشد دانش آموزان و کمک به آنها در جهت تشخیص سازگاری سالم و سودمند و کسب حداکثر کمال و فضیلت متناسب با توانهای بالقوه آنان طرح ریزی شده است^۶

راهنمایی کمک به افراد در درک خویشان و دنیایشان است^۷.

۱- Progressive Education

۳- Laboratory Psychology

۵- Mc Daniel & Shaftely 1956

۷- Shertzer & Stone, 1976

۲- The mental Health Movement

۴- Psychometric tools

۶- Downing, 1968

نگارنده معتقد است: راهنمایی پویشی است آموزشی که به فرد (یا جمع) کمک می کند تا از طریق خویشتن شناسی، محیط شناسی و کسب مهارت‌های مشکل گشایی بتواند در برخورد صحیح با مسائل زندگی، اخذ تصمیمات عاقلانه و هدایت مسیر تکامل خویش به خود رهبری برسد.

روان شناسی صلاحیت حرفه ای دارد، خواستار کمک به مراجع است و با به کار گرفتن روشهای متناسب با نیاز مراجع به وی یاری می دهد تا در مورد خود چیزهای بیشتری را یاد بگیرد و خود را بپذیرد و بیاموزد که چگونه چنین درکی را در باره اهداف واضحتر واقع بینانه تر به عمل بگذارد. هدف نهایی این است که مراجع يك عضو خرسندتر و مفید تر برای جامعه خود بشود.^۱

فرض تعریف نگارنده و سایر تعاریفی که بر درک خویشتن و شناخت دنیای برون تاکید دارند، این است که افرادی که از هویت خویش آگاهند- یعنی مزایا و محدودیتها، توانها و ضعفها، رغبتها و امیال، ترسها و نگرانیها و سایر ویژگیهای شخصی خود را می شناسند- نیز محیط خود را تجربه می کنند و از امکانات و محدودیتهای آن مطلعند، انسانهایی موثرتر، مولدتر و خرسندترند. از طریق راهنمایی، افراد نه تنها از آنچه هستند آگاهی بیشتر می یابند، بلکه از آنچه می توانند باشند بیشتر آگاه می شوند.

نقش مشاور این است که به مراجع يك روش مشکل گشایی منطقی را بیاموزد. به او بیاموزد که خویشتن را در رابطه با توانایی ها، استعدادها و رغبتهایش بشناسد و بپذیرد؛ انگیزه ها و فنون زندگی را بشناسد و کاربرد و نتایج آنها را ارزشیابی کند و هر کجا مناسب باشد، رفتار مکفی تری را جایگزین رفتار خود سازد تا بتواند به اهداف خود برای رضایتمندی از زندگی دست یابد.^۲

گزیده تعاریف مشاوره

اما در تعریف مشاوره که بخش مهم خدمات راهنمایی و در واقع مرکز ثقل با قلب خدمات راهنمایی تلقی شده است، به موارد زیر بر می خوریم:

مشاوره فرایندی است که ماهیت آموزشی دارد. در يك محیط اجتماعی ساده و بر اساس رابطه فرد با فرد انجام می گیرد. مشاور در دانش و مهارت‌های

به نظر خانم تایلر^۳ در بین مشاوران دو تفسیر مهم از کنش اصلی مشاوره را می توان تمیز داد. بر طبق برخی از تعاریف، هدف اصلی مشاوره تسهیل گزینشها و تصمیمات عاقلانه است. در تعاریف دیگر هدف اصلی تعالی سازگاری یا بهداشت روانی فرد است. مسلماً این هدف ها متعاملند- و مشاور باید کار خود را با هر دوی آنها مرتبط بداند؛ اما این که کدام يك

۱- Gustad, 1953

۲- Williamson, 1958

۳- Leona, Tyler, 1969

ارزشها و رفتار طبقه خود (پایین، بالا، متوسط) است. به عبارت دیگر، انسان توسط نیروهای خارج از کنترل خویش، عوامل فرهنگی از برون و عوامل ناخودآگاه از درون، فرم یافته و به حرکت در می آید. به زعم راجرز انسان آزاد کسی است که شهادت دارد تصمیماتی بگیرد که منجر به رشد شود؛ مسئول گزینش ماهیت خود باشد و تمیز دهد که فرایندی در حال پیدایش و شدن است و نه یک تولید نهایی و ایستا. می بینیم که در اندیشه هر سه متفکر منظور از کسب آزادی، به عنوان هدف مشاوره، همان آگاهی یافتن از خویش و تقبل مسئولیت تصمیم گیریهای شخصی و آگاهانه در جهت رشد است.

اهداف کلی خدمات مشاوره ای و وجوه افتراق آن با راهنمایی

چنان که از ملاحظات فوق بر می آید، ارائه تعریف یا اهدافی معین برای خدمات راهنمایی و مشاوره، که مورد پسند همه مشاوران باشد، بعید می نماید. لیکن در مورد اهداف کلی مشاوره می توان توافق حاصل کرد. تقریباً همه مشاوران معتقدند که هدف اصلی مشاوره تعبیر رفتار مراجع در جهتی است که وی را به یک زندگی سودمند تر و رضایت بخش تر رهنمون سازد. و در این مسیر کاوش و درک خویش و به منظور خود-رهبر شدن یک هدف مورد قبول است. فرض این است که در امنیت رابطه مشاوره ای افراد قادرند در احساسات، ادراکات، ارزشها، درک خویش از دیگران،

محور باشند، بستگی به ماهیت مشکل مراجع و روش کار مشاور دارد. بسیاری از مشاوران، از جمله سورنسون^۱، معتقدند هدف اصلی مشاوره باید افزایش آزادی فرد باشد. سورنسون افزایش آزادی را افزایش تعداد راه حل های ارزشمند و موجود برای مشکل مراجع می داند. نیز بلکین^۲ معتقد است: «مشاوره به مفهوم وسیع آن، کمک به فرد در رویارویی و شناخت شرایط اصلی آزادی اوست.»

رولومی^۳ که یک متفکر اگزستانسیالیست است در کتاب خود «انسان در جستجوی خویش»^۴ آزادی را روی دیگر آگاهی از خویش و توان فرد به دخالت در رشد و تکامل خویش می داند. او می گوید اگر قادر نبودیم از خود آگاه باشیم مانند حیوانات توسط غریزه به جلو رانده می شدیم. خودآگاهی به ما قدرت می دهد که ماهیت خویش را بسازیم و خارج از زنجیره محرکها و پاسخهای ثابت بایستیم. همچنین اریک فروم^۵، که یک روان شناس اجتماعی است، در کتاب خود «جامعه سالم»^۶ می نویسد: بشر «آزادی از» قدرتهای مذهبی و دنیوی را بدست آورد لیکن از کسب «آزادی برای» خودش بودن، مولد بودن، کاملاً هوشیار و بیدار بودن ناتوان ماند. بنابراین کوشید که از آزادی بگریزد. کارل راجرز^۷، بانی نظریه مراجع-محوری در مشاوره و روان درمانی، معتقد است بشر اصولاً و به معنی فرهنگی آزاد نیست. چه غالباً ابزار دست دولت است؛ تحت تاثیر تبلیغات به موجودی با عقاید و باورهای معین تبدیل می شود و محصول

۱- G. Sorenson, 1965

۲- Belkin, 1975

۳- Rollo May

۴- Man's Search for Himself (1953)

۵- Erick From

۶- The sane society (1955)

۷- Carl Rogers

مشکل نمی ماند، بلکه در قالب يك سری خدمات سازمان یافته و منظم می کوشد تا قام نظام تعلیماتی را تقویت کند و به همه توجه کند نه فقط افرادی که صرفاً مشکل دارند. با این همه، اهداف آجل هر دو یاری دادن به فرد در مسیر خود - رهبری سازنده، رشد و تکامل نیروهای بالقوه فردی در سایه شناخت خویشتن و محیط، برنامه ریزی، تصمیم گیری عاقلانه و در نتیجه برخورداری از سازگاری و سلامت روان بیشتر است.

مشاوره عملی - ۳ يك دیدگاه

از آنجا که راهنمایی و مشاوره رسیدن به اهدافی مشابه از مسیرهای متفاوت است، بلکه معتقد است بهتر آن است که کلمه ای واحد بیابیم که بتواند کنش دو گانه این تعهد را بیان کند. او اصطلاح مشاوره عملی را پیشنهاد می کند. او می گوید اگر مشاوره حقیقتاً متعهد به رشد فرد است و هر دانش آموزی که به مدرسه راه می یابد باید به طریقی، مستقیم یا غیر مستقیم، از کار مشاور سود جوید، کاربرد این اصطلاح واحد که می تواند کل فرایند خدماتی راهنمایی و مشاوره را در بر گیرد مناسب تر است. به گمان او این اصطلاح به حد کافی وسیع است و می تواند جنبه های عملی آنچه را قبلاً راهنمایی، مشاوره و روان درمانی نامیده می شد، بدون نیاز به برقراری تمایز بین آنها، فراگیرد. از دیدگاه او مشاوره عملی که زیرساز آن يك فلسفه جامع و خود ناهمی است، با تعهد به رشد همه جانبه فرد عمل می کند و مشاوران مصاحبه های رویاروی، فرایندهای گروهی، خدمات مدرسه ای، برنامه های تستی، فعالیت های فوق برنامه، اطلاعات

روابط با افراد دیگر ... و ترسها و گزینشهای زندگی خویش کاوش کنند. حاصل این کاوش بینش بیشتر، خود ادراکی و تصریح نفس، برنامه ریزی و تغییر رفتار خواهد بود. با توجه به این که بیشتر مشاورین موافقت که نتیجه مطلوب مشاوره خود شناسی^۱ و خود-رهبری^۲ فرد مراجع - دانش آموز است، محور مشاوره را می توان آموزش مشکل گشایی، تصمیم گیری و برنامه ریزی دانست. در این مورد مشاوران می توانند به مراجعین خود کمک کنند تا اطلاعات محیطی لازم برای اتخاذ تصمیمات مناسب را کسب کنند و نسبت به آن بخش از خصوصیات شخصی خود که ممکن است با اتخاذ تصمیمات مرتبط یا در تعارض باشد صراحت و پذیرش حاصل کنند. البته، این بدین معنی نیست که مشاوران به دانش آموزان می گویند چه چیز نادرست است و چه باید بکنند. بلکه به آنان کمک می کنند تا خود به این مهم دست یازند و بر اساس اراده و تصمیم خویش سازگاری تحصیلی، شغلی، شخصی و کمال خویشتن را بازیابند.

بنابراین توضیحات فوق نگارنده معتقد است: مشاوره جریان همیاری تخصصی با فرد در بررسی مشکل او از جوانب و دیدگاههای مختلف است تا با یادگیری فرایند مشکل گشایی و اخذ بینشی وسیع و همه جانبه نسبت به مسایل موفق به اخذ تصمیم مناسب شود. مشاوره بر مشکلات مراجع تأکید دارد و به او یاری می دهد تا بیاموزد چه چیز برای حل این مشکلات لازم است. در حالی که راهنمایی، که از حیثه وسیعتری برخوردار است، با تأکید بر رشد شخصی کلیه افراد و پیشگیری از مشکلات، منتظر رویداد

راهنمایی و مشاوره خود به این سوال که «چه خدمت آموزشی لازمی در جامعه ما باید ارائه شود که هم اکنون توسط والدین، معلمان، مربیان، سایر کارکنان مدرسه، دوست، آشنا و دیگران انجام نمی گیرد؟» پاسخ گوید. پاسخ این سوال که گاه باید پرسیده شود و منعکس کننده نظر تمام اقشار ذی ربط جامعه: متخصصین و اساتید دانشگاه، مسئولان و دست اندرکاران آموزش و پرورش-مربیان، محصلان، تجار و کسبه... باشد، می تواند راهگشای تعیین اهداف عملی، مورد نیاز و سودمند خدمات راهنمایی و مشاوره در ایران باشد.

يك مورد تحقيق:

به پیروی از این اندیشه در دانشگاه الزهرا(س) و احتمالاً سایر دانشگاهها تحقیقات متعددی، اگر چه محدود، صورت گرفته است که می توانند اولین گامها در جهت تعیین اهداف ملموس و رفتاری پاره ای از خدمات راهنمایی و مشاوره محسوب گردند. از جمله در زمینه بررسی نیازمندیهای آموزشی دانش آموزان دبیرستانی، در رابطه با برنامه ریزی زندگی تحصیلی- شغلی آنان، تحقیقی کاربردی از زمستان ۱۳۶۸ توسط نگارنده و جمعی از همکاران شروع شده است. هدف نهایی این پژوهش ارائه يك سلسله خدمات آموزشی به دانش آموزانی است که در آستانه انتخاب رشته تحصیلی یا شغل آتی خود قرار دارند. این محتوای آموزشی برای محصلین موقعیتهایی را فراهم می سازد که بتوانند دانش بیشتری در مورد خود و دوستانشان به دست آورند؛ در باره علایق، توانایی ها، ارزشها، انگیزه ها، نیازها... و امکانات تحصیلی- شغلی خود آگاهی بیشتری حاصل

تحصیلی و شغلی و هر چیز دیگری است که به رشد و تکامل مراجع به عنوان يك شخص کمک می کند. او می گوید با درك مشاوره عملی مشاورین قادر خواهند بود که موقعیت خود را در سلسله مراتب تعلیم و تربیت و خدمات بهداشت روانی کاملاً درك کنند و این مشاورینند که بیش از هر کس دیگر فرصت این را دارند که به پرورش نسل جدیدی که باید سالمتر، خرسندتر و عاقلتر از نسل قبل باشد، کمک کنند.

چگونگی احیای خدمات راهنمایی و مشاوره

آشنایی با اهداف خدمات راهنمایی و مشاوره، نیز علم به این که هدف مدرسه تنها آموزش علمی، انتقال دانش و رشد عقلانی نیست بلکه زندگی توفیق آمیز در جامعه ای سریعاً در حال رشد نیازمند کسب يك سری آگاهیها و مهارتهایی است که در قالب تدریس سنتی مطالب درسی ارائه نمی شود، ما را به معلمینی خاص به نام مشاور نیازمند می سازد. این معلمین می توانند در جهت تحقق بخشیدن به اهداف جامع آموزش و پرورش که همانا، رشد همه جانبه فرد در زمینه های تحصیلی، شغلی، روانی-عاطفی، سازشی، اجتماعی... است، گام بردارند. به عبارت دیگر، این معلمین می توانند در مسیر پویای تعلیم و تربیت، که به فعلیت رساندن و وسعت بخشیدن به قابلیت های فرد است، به هر فرد محصل یاری دهند که به کسب بهترین رشد ممکن عقلانی و شخصی خویش نایل آید.

ضمن بهره برداری از دانش دیگران در زمینه اهداف قابل قبول و متعالی خدمات راهنمایی و مشاوره، نظام آموزشی و پرورش جامعه ما نیازمند این است که در جستجو برای تعیین اهداف سازنده و پویای خدمات

اولویت، به شرح زیر اعلام داشته اند.

- ۱- افزودن شانس ورود به دانشگاه از طریق آشنا سازی با مسائل کنکور، برگزاری امتحانات تستی مشابه کنکور و دایر نمودن کلاسهای تقویتی با استفاده از معلمین با تجربه و دلسوز.
 - ۲- ارائه اطلاعات کافی در مورد رشته های تحصیلی، شرایط و نحوه ادامه تحصیل در آنها به صورت مطالب نوشته شده
 - ۳- اختصاص دادن يك ساعت مشخص کلاسی جهت ارائه اطلاعات تحصیلی - شغلی و پاسخگویی به سؤالات و نیازمندیهای دانش آموزان در این موارد.
 - ۴- کمک در زمینه شناخت هرچه بیشتر تواتایی ها، علایق، استعدادها و امکانات شخصی - محیطی
 - ۵- ایجاد علاقه و رغبت تحصیلی - شغلی با ارائه آگاهی از رشته های تحصیلی یا شغلی ناشناخته برای محصلین
 - ۶- ارائه کتبی اطلاعات شغلی در زمینه مزایا و محدودیت های مشاغل - شرایط ورود، میزان درآمد و ترفیع، مشکلات و نیازمندیهای کاری، چشم انداز بازار کار و یا نیاز جامعه به این مشاغل در آینده
 - ۷- ارائه خدمات مشاوره ای در امور مختلف تحصیلی - شغلی - گوش دادن به مسائل و مشکلات زندگی دانش آموزان و هدایت آنان به برخورداری بهتر از امکانات شخصی - محیطی خویش
- اکثر این دانش آموزان (۶۷/۹۴ درصد پسران و ۸۴/۹۲ درصد دختران) اذعان داشته اند که از طریق طرح کاد نتوانسته اند به اهداف تحصیلی - شغلی خود نزدیکتر شوند. این یافته نیاز به تجدید نظر در اهداف و شیوه های اجرایی طرح کاد مدارس را مطرح می سازد. در پاسخ به این سؤال که «مسئولیت ارائه آموزش

کنند و بیاموزند که چگونه مهارتهای تصمیمگیری و مشکل گشایی خود را بسط دهند تا بتوانند تصمیمات تحصیلی - شغلی آگاهانه تری اتخاذ کنند. در این پژوهش يك هزار دانش آموز دختر و پسر سال سوم رشته های علوم تجربی و ریاضی - فیزیک دبیرستانهای منطقه ۱۲ آموزش و پرورش تهران شرکت کردند و به يك پرسشنامه ۱۷ سوالی در مورد مسائل و نیازمندیهای آموزشی مربوط به زندگی تحصیلی - شغلی خود پاسخ گفتند. بر اساس داده های پرسشنامه ها يك طرح آموزشی و نیز روشی جهت ارزشیابی کیفی و کمی آن تدوین شد. این طرح در مرحله اول تجربی خود، که بر روی يك نمونه تصادفی منتخب از دانش آموزان مذکور آزمایش شد، با استقبال و موفقیت همراه بود. مرحله دوم تجربی این طرح هم اکنون، بر روی جامعه وسیعتری با همکاری وزارت آموزش و پرورش، بالاخص واحد طرح کاد، دفتر فنی- حرفه ای و مربیان طرح کاد منطقه ۱۲، در دست اجراست.

مواردی از داده های تحقیق

یافته های حاصله از این تحقیق حاکی است که دانش آموزان دبیرستانی در مورد شرایط ورود و ادامه تحصیل در رشته های مجاز دانشگاهی نیازمند اطلاعاتی اند که نمودار شماره ۱ نمایانگر آن است. ارائه این اطلاعات که هم اکنون از طریق مدرسه یا افراد دیگر، به طور منظم و موظف، در اختیار آنان قرار نمی گیرد می تواند یکی از اهداف خدمات راهنمایی و مشاوره تحصیلی - شغلی مدرسه باشد.

هزار دانش آموز شرکت کننده در این تحقیق، مهمترین خدمات تحصیلی- شغلی مورد نیاز خود را، که مدرسه می تواند پاسخگویی آن باشد، به ترتیب

قادر به انجام آن خواهند شد. چنانچه این برنامه بخواهد، البته با ایجاد تغییراتی، در سطح مدارس راهنمایی ارائه شود، علاوه بر مشاورین معلمین حرفه و فن نیز می توانند جهت اجرای آن آموزش ببینند.

حاصل کلام:

نگارنده معتقد است که تنها بر اساس این قبیل تحقیقات می توان نیازمندیهای متفاوت نوجوانان و جوانان را در ابعاد مختلف آگاهی و رشد شناخت، به اهداف واقعی و مفید خدمات راهنمایی و مشاوره دست یافت و بر اساس آنها برنامه ریزی کرد. به عبارت دیگر، صرفاً از طریق بحث و گفتگو در اتاقهای در بسته به منظور آموزش هر چه بهتر مشاوران - اگر چه شروع خوبی است - نمی توان به احیای سازنده این رشته خدماتی در ایران امید بست.

در زمینه مسائل تحصیلی - شغلی باید به عهده چه فردی سپرده شود؟» برطبق نمودار شماره ۲ بالاترین درصد آرا متعلق به مشاورین تحصیلی- شغلی است. و این در حالی است که دانش آموزان پاسخگو، به علت عدم وجود مشاورین در مدارس استنباط روشنی از نقش و وظایف آنان ندارند. و سرانجام اعلام آمادگی ۷۸/۳ درصد از افراد شرکت کننده در تحقیق، جهت گذراندن يك دوره آموزشی کوتاه مدت در زمینه مسایل تحصیلی - شغلی حاکی از آن است که مسؤلین ما باید به جنبه های تحقیقی - کاربردی برنامه راهنمایی و مشاوره توجه بیشتری مبذول دارند.

پیشنهاد تحقیق:

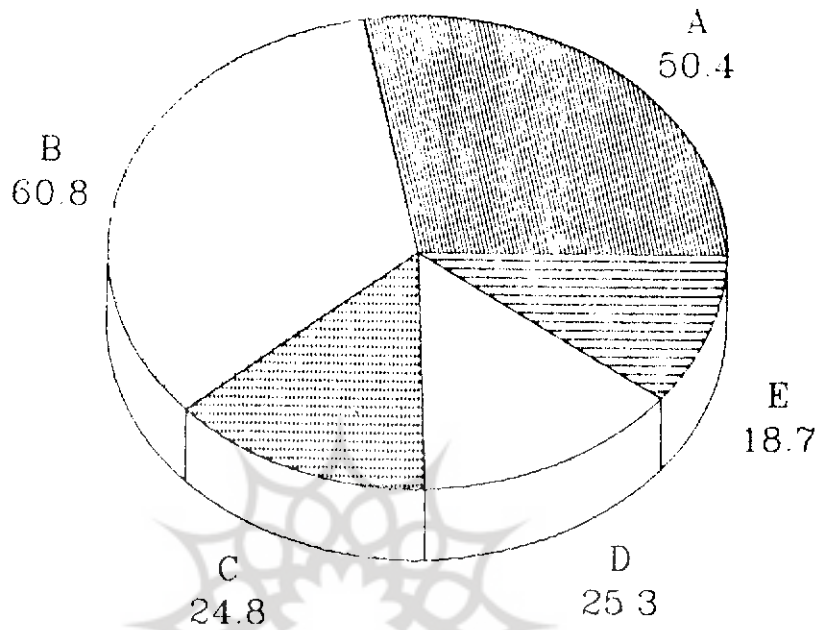
تحقیق نگارنده، که فقط به جزئی از آن اشاره شد، بیانگر نیازمندی فراوان جوانان ما به خدمات راهنمایی تحصیلی- شغلی است. در پاسخگویی به این نیازمندی طرح پژوهشی مذکور ۱۵ جلسه مدون مشاوره گروهی را به تجربه گذاشته است. مشاهده فیلم، بازدید از مراکز تحصیلی- شغلی، مصاحبه با صاحبان مشاغل و فعالیتهای جنبی دیگر از قبیل شرکت در کنفرانسهای شغلی، استفاده از زندگینامه های شغلی رغبت سنج ها و سیاهه های شغلی و فرهنگنامه های تحصیلی مکمل جلسات مشاوره گروهی خواهند بود. پرسشنامه ای که قبل از شرکت در این دوره و پس از پایان آن توسط دانش آموزان تکمیل می شود مویذ کارآیی برنامه و ارزشیاب میزان یادگیری آنان خواهد بود. مناسب ترین افراد برای اجرای این برنامه در درجه اول مشاورین و سپس مربیان طرح کاد خواهند بود که با گذراندن يك دوره کوتاه مدت و آشنایی با نحوه اجرای آن به خوبی

منابع

- ۱) Belkin, G, Practical Counseling in the schools. Wm. C. Brown co. publishers. 2nd edition, 1976.
- ۲) Tyler, L., the work of the Counselor. Century psychology Series, Prentice-Hall, Inc., 3rd edition, 1969.
- ۳) Osipow, H.S. & Walsh, B.W., Strategies in Counseling for Behavior change, Century psychology Series, Prentice-Hall, Inc., 1970.
- ۴) Shertzer, B. & Stone, S., Fundamentals of Guidance, Houghton Mifflin Co. 3rd edition, 1971.
- ۵) Sorenson, G., pterodactyls, passenger pigeons, and personnel workers, personnel & Guidance Journal, Jan. 1965.
- ۶) Sorenson, G. & Kassoy, L., About the Role of the Professional Counselor, unpub. WCLA, 1979.

- ۷) راهنمایی و مشاوره (علوم تربیتی) جزوه شماره ۱۷ دفتر همکاری حوزه و دانشگاه
- ۸) شر تزرئی . بروس . بررسی و برنامه ریزی زندگی تحصیلی - شغلی، ترجمه طیبه زندی پور - انتشارات فردوس، چاپ دوم، ۱۳۷۰
- ۹) آموزش برنامه ریزی زندگی تحصیلی - شغلی به جوانان، پژوهش در دست انجام دانشگاه الزهراء (س)
- ۱۰) هیلی، سی. چارلز. مشاوره حرفه ای برای معلمان و مشاوران، ترجمه طیبه زندی پور، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۶۶

علوم انسانی اطلاعات تحصیلی - شغلی مورد نیاز جوانان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- A = شرایط ورود به کلیه رشته هایی که می توانم در آنها ادامه تحصیل دهم.
- B = احتمال موفقیت در کلیه رشته هایی که می توانم در آنها ادامه تحصیل دهم.
- C = اسامی دانشگاههایی که رشته های تحصیلی مورد نظر مرا دارند.
- D = شرایط و محلهای استخدام و ورود به شغل پس از فراغت از تحصیل دانشگاهی.
- E = وظایف شغل مورد نظر، درآمد اولیه، شرایط ترفیع و مزایا و محدودیتها.

مسئولین آموزش مسایل تحصیلی - شغلی ، به زعم دانش آموزان

